

Meddig terjedhet a kétigés konstrukciónálódás?

SZLÁVICH ESZTER

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium

Nyelvmentor szakirány
(2013–2016)

A kétigés konstrukciók

Mi a kétigés konstrukció?

Azok a szerkezetek a kétigés konstrukciók, amelyek egy tagmondatból állnak, és két lehorgonyzott ígét tartalmaznak, ezáltal komplex magmondatot alkotnak. Az egyik ige segédige vagy segédigeszerűen viselkedő predikatív elem, a másik pedig kötőmódú, személyhez horgonyzott ige.

Fajtai

1. Kettős állítmány

A legelterjedtebb, leggyakoribb típus a hagyományosan kettős állítmánynak nevezett szerkezet:

(1) *Most már el kell induljak.*

Tipikusan kötőmódú ige és igekötő közé ékelődő *kell* segédigével alkotott konstrukció.

2. Létigét tartalmazó szerkezet

A szerkezet felépítése: *nincs/van* + kérdő névmás + kötőmódú ige

(2) *Nincs kihez szóljon az ember.*

(3) *Míg itt vagyok melletted, nincs mitől félj.*

(4) *Van minek örüljetek!*

Domináns a negatív szerkesztési mód (*nincs, nem volt* stb.), ennek az az oka, hogy a diskurzusban nem teljesülnek az elvárások, és erre reflektálnak a kötőmódú konstruálással (pozitív kontextus, negatív szerkezet).

3. Mellékneves szerkezet

Ebben a szerkezetben melléknevek a segédigéhez hasonlóan viselkednek. Az igei komponens (zéró kopula) alapesetben nem jelenik meg. A melléknevek gyakran szükségszerűséget fejeznek ki (mint a *kell*):

(5) *Érdemes kipróbáljam másik videokártyával?*

(6) *Köteles tájékoztassa az ügymenetről.*

(7) *Fontos megkülönböztessünk két fajta betörőt.*

A szerkezet létrejötte

1. Az alternatív konstruálás

Begyakorlottabb, és a sztenderd nyelvhasználatra jobban jellemző a főnévi igeenes szerkesztési mód:

(8) *El kell indulnom.*

(9) *Van minek örülnötök!*

(10) *Érdemes kipróbálnom másik videokártyával?*

A kötőmód megjelenését az esemény potencialítása és az erődinamika indokolja. A kettős állítmány elterjedtsége motiválhatja a hasonló szerkezetek esetén is a kötőmódú ige megjelenését és a szerkezet grammatikalizálódását.

2. Történeti előzmények

Nem új szerkezetről van szó, négy bibliafordításban előfordul a kötőmódú szerkesztési mód (de használata nem kizárólagos, főnévi igeenes is van!).

(11) *Nincs mivel fedezzék az ő bűnüket* (Káldi)

Fordítás esetén motiválhatja a latin forrásnyelv az előfordulást.

3. Román kontaktushatás

A kettős állítmányt többen román hatásból eredeztetik, a *hogy* kötőszó elhagyásával indokolják. A többi szerkezet esetén is a korpuszadatok között felülreprezántáltak az erdélyi eredetű szövegek:

(12) *Lesz min röhögcséljenek a jó kolozsváriak.*

Lehetőségek és korlátok

Vannak olyan egyéb szerkezetek, amelyek esetlegesen előfordulhatnak, és besorolhatók a korábban bemutatott kategóriákba. Sok esetben megjósolhatatlan, hogy mely típusok lesznek adathatók írott szövegekben, de nem lehet éles határokat húzni abban, hogy meddig terjedhet ki a kétigés konstrukcionalizálódás.

1. A kettős állítmányos típus nemcsak a *kell* segédigével működik, de más igékkel kevésbé begyakorlott:

(13) *Tanárként ezt igazán illik tudjam.*

(14) *Sikerült megcsináljam!*

Idesorolhatók még a *szabad* és a *muszáj* segédigeszerű elemek, amelyekkel szintén megjelenhet a kétigés konstrukció.

2. A létigét tartalmazó szerkezet előfordulhat más olyan igékkel is, amelyek szintén a létezést fejezik ki, mint például az *akad* ige:

(15) *Bármerre indul, előbb-utóbb akad akit köszöntsön.*

(16) *Bár akad mit megtanulj, nekem ez éppen elég.*

Főnévi igeenes konstrukciók esetében előfordul a *létezik* ige is:

(17) *[...] mert ha netán egy barátságosabb mondatot találna mondani a kormányra, nem létezik olyat mondani [...]*

Kötőmóddal a korpuszokban nem fordul elő, de nem kizárt, hogy megjelenjen. A ok- és célhatározói kérdő névmást (*miért*) felválthatja a konstrukcióban a (sok esetben birtokos személyjeles) *ok* főnév:

(18) *Sokszor mondta már, nincs okom félni.*

3. A mellékneves konstrukcióból kiindulva nem kizárt, hogy kidolgozottabb névszói szerkezetekkel is előfordulhat a kétigés szerkesztési mód, ahol van egy melléknév és egy sematikus jelentésű főnév, ezzel viszonyban pedig kötőmódú ige:

(19) *Jó dolog futni. → ??Jó dolog fussunk.*

(20) *Okos ötlet volt korán elindulni. → ??Okos ötlet volt korán elinduljunk.*

Előfordulhat-e vajon melléknév nélküli szerkezetekben is, ha a névszó jelentésének részét képezi az értékjelentés?

(21) *Konvojba poén menni. → ??Konvojba poén menjünk.*

(22) *Kár kínoznod szegényt → ??Kár kínozd szegényt.*

A korpuszkeresés a fentiekre nem hozott eredményt, azonban elméleti akadálya nincsen, hogy megjelenjenek ezek a típusok is, hiszen a párhuzamos főnévi igeenes szerkezet azokhoz hasonlít, amelyek alternatívájaként megjelent a kötőmódos konstrukció.

Hivatkozott irodalom

Imrényi András 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Kálmán C. György – Kálmán László – Nádasdy Ádám – Prószéky Gábor 1989. *A magyar segédigék rendszere. Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVII. 49–103.

É. Kiss Katalin 2009. *Nekem el kell menni / el kell mennem / el kell, hogy menjek / el kell menjek / el kellek menni*. In: É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila (szerk.): *Nyelvelmélet és dialektológia*. PPKE BTK. Piliscsaba. 213–228.

Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford University Press. Oxford.

MNSZ2 = Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint 2014. *The Hungarian Gigaword Corpus*. In: *Proceedings of LREC 2014*. clara.nytud.hu/mnsz2-dev

Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics. Volume I. Concept Structuring Systems*. MA: The MIT Press. Cambridge.

Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris. Budapest.